

Міністерство освіти і науки України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Луганський відділ Українського Географічного товариства
ДУ НДІ соціально-трудова відносин
Міністерства праці та соціальної політики України
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганський обласний центр дитячо-юнацького туризму та краєзнавства
Слобожанський осередок Наукового товариства ім. Т. Шевченка
Луганська обласна організація Української спілки краєзнавців
Луганське обласне об'єднання
Всеукраїнського товариства „Просвіта” імені Тараса Шевченка
Газета „Краєзнавство. Географія. Туризм”

НАУКОВІ ПОШУКИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ: вчора, сьогодні, завтра

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 50-річчю заснування Луганського відділу
Українського Географічного товариства*

*26 – 28 жовтня 2009 року,
м. Луганськ*

Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2009

УДК 911(063)

ББК 26.8

Н34

Редакційна колегія:

доктор геогр. наук П. Г. Шищенко,
доктор геогр. наук А. І. Доценко,
доктор геогр. наук С. І. Іщук,
доктор геогр. наук К. В. Мезенцев,
доктор геогр. наук В. В. Стецюк,
доктор геогр. наук О. Г. Топчієв,
кандидат геол.-мін. наук М. І. Удовиченко,
кандидат геогр. наук О. О. Кисельова,
кандидат геогр. наук Ю. О. Кисельов

Н34 **Наукові** пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, завтра: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю заснування Луганського відділу Українського Географічного товариства (26 – 28 жовтня 2009 року, м. Луганськ) / Відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 213 с.

У збірнику наукових праць представлено результати й визначено перспективи досліджень з усіх напрямів сучасної географії – природничого, суспільствознавчого, екологічного. Окремі матеріали висвітлюють актуальні проблеми методики викладання географічних дисциплін у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

УДК 911(063)

ББК 26.8

*Рекомендовано до друку науковою комісією
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 1 від 15 вересня 2009 р.)*

© ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009

УДК 911(063)
ББК 26.8
НЗ4

Редакційна колегія:

доктор геогр. наук П. Г. Шищенко,
доктор геогр. наук А. І. Доценко,
доктор геогр. наук С. І. Ішук,
доктор геогр. наук К. В. Мезенцев,
доктор геогр. наук В. В. Стецюк,
доктор геогр. наук О. Г. Топчієв,
кандидат геол.-мін. наук М. І. Удовиченко,
кандидат геогр. наук О. О. Кисельова,
кандидат геогр. наук Ю. О. Кисельов

НЗ4 **Наукові** пошуки географічної громадськості: вчора, сьогодні, зав матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю заснування Луганськ відділу Українського Географічного товариства (26 – 28 жовтня 2009 року, м. Луганськ). Відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. 213 с.

У збірнику наукових праць представлено результати й визначено перспективи дослідже усіх напрямів сучасної географії – природничого, суспільствознавчого, екологічного. Ок матеріали висвітлюють актуальні проблеми методики викладання географічних дисциплі загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

УДК 911(063)
ББК 26.8

*Рекомендовано до друку науковою комісією
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 1 від 15 вересня 2009 р.)*

ПОРІВНЯЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ТА ВОРОНЕЗЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)

Транскордонне співробітництво має метою вирішення спільних проблем (соціально-економічного розвитку, екологічних, культурно-освітніх та інших) та зменшення периферійності прикордонних регіонів. Для вирішення цих проблем необхідне глибоке вивчення природно-ресурсного потенціалу територій, галузевої і територіальної структури господарства, системи розселення регіонів.

Система розселення є показником рівня розвитку територіальної організації продуктивних сил держави, і регіонів зокрема. Роль транскордонного співробітництва в цьому контексті полягає у вирішенні завдань збалансованості систем розселення прикордонних регіонів.

В Україні накопичено величезний досвід наукових досліджень розселення населення. Авторами важливих наукових праць з цієї проблематики є Ю. Пітюренко, П. Коваленко, А. Доценко, А. Степаненко, М. Фащевський, В. Джаман, О. Заставецька, О. Краснопольський та багато інших суспільно-географів.

Луганська та Воронежська області належать до україно-російського порубіжжя. Процес становлення систем розселення прикордонних регіонів триває протягом століть, під впливом спільних історичних, економічних, соціальних та культурних зв'язків братніх народів.

Метою нашої публікації є порівняльно-географічний аналіз систем розселення прикордонних регіонів (Луганської області України та Воронежської області Російської Федерації).

Тенденція до зменшення чисельності населення в обох прикордонних регіонах (рис.1) визначалась передусім характером природних відтворювальних та міграційних процесів. Попередні несприятливі тенденції демографічного розвитку, зміна геополітичних реалій та соціально-економічна криза перехідного періоду обумовили інтенсивні депопуляційні процеси та з 1994 р. значний механічний відтік населення прикордонних регіонів.

Чисельність населення прикордонних регіонів майже однакова, але площа Воронежської області майже вдвічі більша (табл. 1). Згідно з адміністративно-територіальним поділом Луганська область складається з 18 районів, 37 міст (з них 14 міст обласного підпорядкування), 109 селищ міського типу (смт), 787 сіл, об'єднаних у 205 сільрад. Воронежська область поділяється на 31 муніципальний район, 15 міст (з них 7 міст обласного підпорядкування), 4 селища міського типу, 17 робітничих селищ, 1717 сільських населених пунктів.

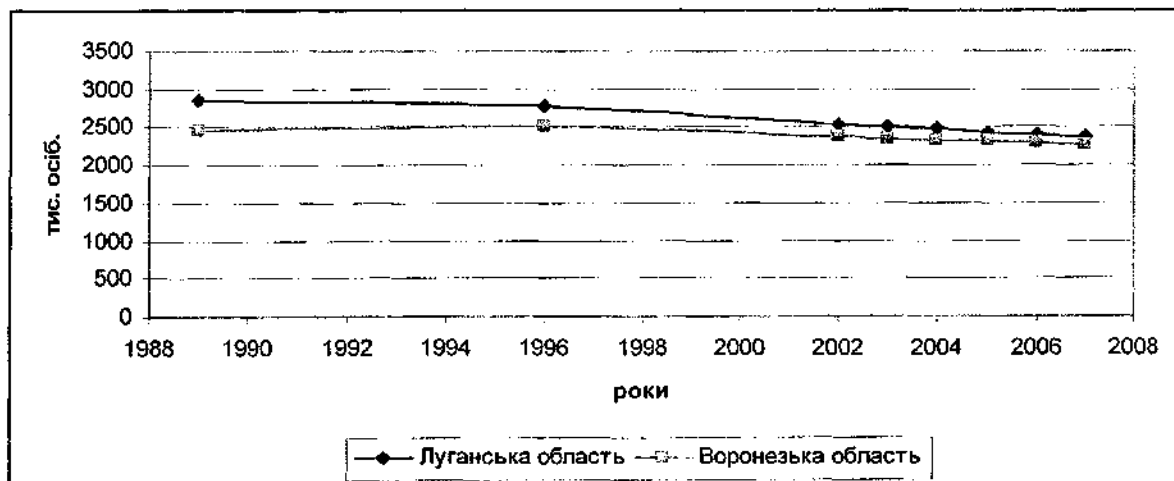

Рис.1 Динаміка чисельності населення Луганської та Воронежської областей

Порівняння систем розселення Луганської та Воронежської областей дозволило виділити такі особливості (табл. 1, 2):

1. Щільність населення Луганської області значна і складає 88,2 осіб на км² (вище середнього показника по Україні), що майже вдвічі більше ніж у Воронежській – 43,5 осіб на км² (станом на 1.01.2008 р.).

2. Луганщина має високий рівень урбанізації (86,5 %), за яким вона посідає друге місце в Україні після Донецької області. Питома вага міського населення Воронежської області є нижчою за середній рівень у Російській Федерації, і становить 63,3 % (станом на 1.01.2008р.).

3. Луганська область вирізняється великою кількістю міст (третій показник в Україні) та селищ міського типу (більше їх лише в Донецькій області). На Луганщині з 37-ми міст 4 мають чисельність населення понад 100 тис. осіб кожне, 7 міст відносяться до категорії середніх.

У Воронежській області всього 15 міст (1 велике, 3 середніх та 11 малих). У структурному відношенні міське розселення Воронежської області характеризується надмірною поляризацією: на одному полюсі крупне місто, а на другому – усі інші, чисельність населення яких у сумі (515,9 тис. осіб) значно поступається першому. У цьому регіоні немає жодного міста людністю 100-250 тис. осіб. Дуже мала мережа середніх міст – Борисоглебськ, Ліски, Россошь (50-100 тис. осіб).

4. У Луганській області кількість найменших малих міст людністю до 10 тис. осіб збільшилася з 4 до 7 (мм. Олександрівськ, Міусинськ, Новодружеськ, Привілля, Алмазна, Артемівськ, Зоринськ). Ураховуючи зміни, що відбулися в структурі зайнятості багатьох цих поселень через деіндустріалізацію, можна стверджувати, що ці міста фактично перетворились на селища. Відбувається зменшення кількості малих міст і селищ міського типу також у Воронежській області: майже всі вони мають від'ємну динаміку людності.

5. Обидва регіони мають велику питому вагу крупного міста -- обласного центру. Питома вага Луганська, великого міста, досить вагома і складає 21,7%. Але місто Воронеж відрізняється ще більшою концентрацією населення – 64,1%, тобто більше ніж половина міського населення проживає в обласному центрі. Саме гіпертрофований розвиток Воронежу пояснює відсутність великих міст у системі розселення.

6. Луганська область має високий рівень територіальної концентрації міського населення. Так зосередженість міст і селищ міського типу на території області більше ніж удвічі перевищує відповідний загальнодержавний показник. В той же час густота поселенської мережі Воронежської області становить близько 9,7 одиниць, тобто є досить низькою.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика кількісних показників поселенської мережі Луганської та Воронежської областей на 1 січня 2008 р.^{1,2}

Показники	Область	
	Луганська	Воронезька
1. Площа, тис. км ²	26,7	52,2
2. Чисельність наявного населення всього, тис. осіб	2355,4	2270,0
у тому числі		
міське	2038,4	1436,7
сільське	317,0	833,3
3. Кількість адміністративних районів	18	31
4. Кількість поселень всього, одиниць	933	1753
у тому числі		
міські	146	36
сільські	787	1717
5. Кількість сільських поселень, на одне міське, одиниць	5,4	13,1
6. Густота поселенської мережі, одиниць на 1 тис. км ²	34,9	9,7
7. Щільність населення, осіб/ км ²	88,2	43,5
8. Рівень урбанізації, %	86,5	63,3

Примітки:

¹ Обчислено за даними Головного управління статистики в Луганській області

² Обчислено за даними Державної статистики в Воронежській області

7. Абсолютна більшість міст Луганської області і понад половини міст Воронежської області з'явилися на карті в радянський період, тобто вони, порівняно з містами багатьох інших регіонів України і Росії, є «молодими».

8. Основною формою міського розселення на Луганщині є агломерації (зокрема багатоцентрові). До них відносять Стаханову-Алчевську, Луганську, Краснолуцько-Антрацитівську, Лисичансько-Рубіжанську, Свердловсько-Ровеньківську, Краснодонську агломерації. Поодинокими міськими поселеннями (не входять в жодну систему групового розселення) є тільки міста Сватове і Старобільськ та 11 смт всі вони розташовані у північній частині Луганської області.

9. На території Воронежської області розташована тільки одна агломерація – Воронежська. Але саме ця агломерація має найвищий рівень концентрації продуктивних сил усього Центрального Чернозем'я Російської Федерації. Територія агломерації (в межах 1 години транспортної доступності її центра) включає більш ніж 1 млн. осіб. міського населення і понад 100 тис. осіб сільського населення. В межах Воронежської агломерації знаходиться 11 міст, тобто майже третя частина міських поселень області [1].

10. Для Луганщини характерна найнижча в Україні чисельність сільського населення – 317,0 тис. осіб, а в сільській місцевості Воронежської області мешкає 833,3 тис. осіб, тобто майже 40 % населення (на початок 2008 р.).

Таблиця 2

Урбаністична структура Луганської та Воронежської областей у 2007 р.^{1,2}

Категорії міських поселень	Кількість поселень, одиниць		Чисельність населення, тис. осіб		Питома вага в міському населенні, у %	
	Луганська	Воронезька	Луганська	Воронезька	Луганська	Воронезька
Крупне місто	1	1	446,1	920,4	21,7	64,1
Великі міста	3	-	339,8	-	16,5	-
Середні міста	7	3	460,3	182,3	22,3	12,7
Малі міста	26	11	448,7	232,9	21,8	16,2
Селища міського типу	109	21	364,7	100,7	17,7	7,0

Примітки:

¹Обчислено за даними Головного управління статистики в Луганській області

²Обчислено за даними Державної статистики в Воронежській області

11. У структурі сільського розселення найбільше зосередження сіл спостерігається в групі середніх за людністю поселень (від 200 до 500 осіб). Це найбільш стійкий тип сіл для Луганської області, кількість таких сільських поселень залишається стабільною. Кількість великих, крупних сіл дещо зменшилось, проте кількість дрібних – різко зростає. Найбільше таких сіл у віддалених від економічного центру області, периферійних адміністративних районах.

У Воронежській області кількісно переважають малі за людністю села (менш ніж 100 осіб. або навіть 50 осіб) – це 1/3 всіх сільських населених пунктів. Однак у загальній чисельності населення їх питома вага невелика – близько 3 %. Третину сіл області складають середні за людністю, у яких мешкає близько 15 % всього сільського населення області. Великі та крупні села, разом взяті, складають 30 % сільських поселень, але в них мешкає більшість сільського населення – понад 80% [1].

12. Значні внутрішньообласні територіальні відмінності в характері розселення обох регіонів, обумовлені, перш за все, рівнем розвитку, спеціалізацією та особливостями розміщення виробничих сил. Так, показники щільності населення Луганської області коливаються в межах від максимального 96,9 осіб на 1 км² у найбільш густонаселеному та високоурбанізованому південному заході до 14,3 – 16,2 осіб на 1 км² у районах півночі та до 12,0 осіб на км² у південний східних районах [2]. У Воронежській області найбільша щільність поселенської мережі спостерігається на північному заході області, а найменша в центрі й, особливо, на півдні [1].

Висновок: Аналіз систем розселення Луганської та Воронежської областей дозволив виділити спільні риси – це велика концентрація населення в обласних центрах (особливо у Воронежі), зменшення кількості та людності малих міст і селищ міського типу, переважання середніх сіл за людністю, як найбільш стійких сільських поселень.

Відмінності систем розселення пояснюються історією заселення регіонів і різним рівнем територіального розвитку продуктивних сил. Луганська область – це один з найбільш високоурбанізованих регіонів України, з великої кількості міст та селищ міського типу, з високим рівнем територіальної концентрації міського населення. У Воронежській області рівень урбанізації нижче середнього відповідного показника Російської Федерації, мережа міських поселень нерозгалужена. У більшості муніципальних районів області районний центр – це сільське поселення. Луганська та Воронежська області немов би повернуті „спинами” одна до одної, бо найбільш заселені і розвинуті частини прикордонних регіонів розташовані у глибині, що не є сприятливим для розвитку транскордонної співпраці.

Література

1. Визитная карточка области. Население Воронежской области. -- Режим доступа: <http://www.govvgn.ru>
2. Мельник І.Г. Місце малих та середніх міст у системи розселення Луганської області // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – С. 52 – 61.
3. Показатели экономического и социального развития городов и районов Воронежской области. Статистический сборник. / за ред. Н.А. Ткаличевой: Территориальный орган федеральной службы государственной статистики по Воронежской области. – Воронеж, 2009. – 232 с.
4. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / [А.І. Доценко, В.Т. Зіннич, О.Т. Великохатко, В.Л. Танцюра]; за ред. Б.М. Данилишина. – К.:РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.
5. Статистичний щорічник Луганської області за 2008 рік. /За ред. С.Г. Пілієва: Головне управління статистики у Луганській області. – Луганськ, 2009.

*Н.Н. Мартыненко, уч. секр., В.Д. Матросов, с. н. с.
ГУ НИИ социально-трудовых отношений*

НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНЫХ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ И КОНСИГНАЦИОННЫХ ЗОН ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ И РОССИИ В РАМКАХ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Для Украины и РФ, особенно для их приграничных регионов, есть все шансы стать инициаторами и организаторами формирования социально-экономического пространства, объединяющего интересы развития сопредельных государств. К этому обязывает уникальность их географического и геополитического положения. Поэтому в современных условиях необходимо ожидать интенсивного развития двусторонних экономических контактов по всему периметру украинско-российской границы. Тем более, что в этих контактах заинтересованы и бизнес, и руководство, и население приграничных регионов обеих стран (как показали последние социологические исследования НИИ социально-трудовых отношений).

Одной из наиболее действенных форм приграничного сотрудничества и контактов является деятельность транспортных логистических центров и консигнационных зон. Органы власти на местах (в областях, штатах, городах, провинциях и т.д.) во многих странах мира ведут активную внешнеторговую деятельность, реализуя программы социально-экономического развития своих территорий с помощью вывоза местных и транспортировки транзитных товаров. Развитию упомянутой формы сотрудничества будет способствовать создание еврорегиона, в котором объединятся усилия таможенных и других органов по упрощению процедур контроля, ускорению товарооборота и оказанию транспортных, складских, гостиничных, сервисных, туристических и другого рода услуг.

Как показывает мировой опыт успешное социально-экономическое развитие приграничных территорий практически невозможно без консигнационных зон и транспортных логистических центров. Особенно это значимо, когда по территории приграничных регионов проходят международные транспортные коридоры. Ведь кроме выгодного экономико-географического положения (на пересечение путей "Восток-Запад", "Юг-Север") приграничные регионы обеих стран (Луганская область Украины и Ростовская, Белгородская и Воронежская области РФ) имеют все виды транспорта, частично модернизированную (или запланированную к модернизации в течение ближайших 5